

Kravchenko O. A. Kyiv in Creative Consciousness of M. V. Gogol

This article deals with the problem of the importance of Kyiv in Gogol's heritage. There were indicated the aspects of distinction and similarity of Kyiv' locus with space of Moscow, Petersburg, Roma. There were investigated following archetypical oppositions: center-periphery, cosmos-chaos, warmth-coldness, one's-another's. It was traced back that in Gogol's letters the theme of resettlement to Kyiv with M. Maksimovich actualizes the motives of blissful land, studies of glorious Ukrainian history, understanding of Kyiv as a prospective scientific and philosophical capital (new Athens). The peculiarity of Kyiv' space has been investigated in the context of Gogol's Ukrainian novels; it was highlighted the fantastic nature of this space which joins sacral and demonic ontological poles.

Key words: Kyiv, middle of world, center-periphery, fantastic space, sacral-demonic.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.13 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Шестопалова Т. П.

УДК 821.161.2

Красненко О. В.

**ПАЛІМПСЕСТ МІСТА В ІСТОРИЧНІЙ ПРОЗІ
П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО**

Посилений інтерес літературознавців до розробки урбаністичної теми в українській літературі виникає на зламі ХХ – ХХІ століть при поглибленому дослідженні раніше ігнорованих процесів, що відбувалися в літературі, починаючи ще з 20-х років минулого століття. Протягом довгого часу урбанізація характеризувалася збільшенням кількості міського населення й територіальним розширенням міст. У сучасних дослідженнях вона визначається як „історичний процес зростання і підвищення ролі міст у розвитку суспільства, обумовлений об'єктивною необхідністю концентрації та інтеграції матеріального й духовного виробництва, форм і засобів соціального спілкування” [9, с. 83].

Науковий рівень дослідження надає чи не найбільший масив знань про місто. Грунтуючись на висновках цілого ряду наукових розвідок, приєднуємося до думки, що у фокус літератури місто потрапляє, починаючи з ХІХ століття (В. Балдинюк, С. Нестерук, В. Сікорська М. Слабошпицького, В. Фоменко). Воно виступає у творах як палімпсест, тло, локус, топос, місце дії, декорація, образ. Місто

сприймається як своєрідна художня модель цивілізації. Для розуміння феномена міста та його особливостей необхідно враховувати історичний, культурологічний, економічний, соціально-психологічний, географічний чинники. Міський соціум, зміни в соціальній, економічній, культурній структурах – є сутністю урбанізації, яка „...співвідноситься із формуванням та розвитком міст: щоб зрозуміти феномен урбанізації, необхідно дослідити феномен міста, закономірності його розвитку, місце та роль в житті суспільства” [7, с. 14].

Місто як соціум людини завжди приваблювало письменників. З одного боку, воно формувало певний тип людини, з іншого – було самостійним тілом, яке існує само по собі та має рівні права з мешканцями. Місто ставало об'єктом зображення письменників як осередок культури, зразок досконалої організації суспільного ладу. Воно, перш за все, є формою життя людства, що продукує розвиток науки й культури. Місто у прозі П. Загребельного – це місто-палімпсест позатаюваних культурних пластів, своєрідних багатокультурних слідів, які підлягають інтерпретації. Оскільки палімпсест – „старовинний рукопис, звичайно пергаментний, з якого стерто попередній текст і на його місці написано новий” [3, с. 455], специфікою тексту-палімпсеста є те, що старий текст проглядає крізь новий. Тому цікаво простежити нашарування різних епох на образі Софії Київської в романі „Диво”.

Місто має унікальну можливість накопичувати інформацію в різні періоди часу. Мета нашої розвідки визначити особливості зображення міста в кількох часових вимірах. Реалізація мети передбачає виконання ряду завдань: проаналізувати текст, наукову літературу, визначити часові виміри.

У романі П. Загребельного „Диво” простежуються три часові площини: давнина, Велика Вітчизняна війна й 70-ті роки ХХ століття. Автор зображує історичний процес формування цінностей українського народу. Йдеться про Київ 70-х років ХХ століття й період будівництва Софії Київської, щоб поєднати духом історії будови минулого з сьогоднішніми, тими, які ростуть, мов гриби в прикиївських лісах, у нашій столиці. У центрі твору – Софійський собор, пам'ятка архітектури часів Київської Русі. Автор хотів передати той дух міста, що не має постійного перебування десь в одному місці, а присутній повсюдно, загадково-невловимий, як усе те, що звемо ми „духом” [6, с. 442].

У своєму романі П. Загребельний не лише показав часи Ярослава Мудрого, не просто зробив спробу реконструкції епохи й відтворив процес будівництва Софійського собору аж до вигадування імені автора цієї великої споруди, імені якого, як і безліч інших дорогих для нас імен, історія, на жаль, не донесла до сучасності. Собор, як головний храм держави, відіграє роль духовного, політичного та культурного центру, символізує велич українського народу, його мудрість і силу, талант і славу. Автор показав єдність часів, переконливо довівши що великий культурний спадок, полишений історією, існує не самодостатньо, а

входить у наше щоденне життя, впливає на смаки й почуття, формує відчуття краси й величі: „Цей собор вже з першого дня його існування сприймався як надійний притулок людського духу, тут відразу задомовився дух громадянства і мудрості тих, хто вибудовував державність Київської Русі” [5, с. 324]. Це історичний пласт, який засвідчує становлення і розвиток християнства.

Слід зазначити, що письменник у романі „Диво” зумів сказати й про війну неповторне вагоме слово. Він виявив себе справжнім майстром батальних сцен і тонким спостережливим психологом, ніби ще раз принагідно стверджуючи давно відому істину про те, що література, не залежно від обраної теми та композиційної побудови, завжди має найголовнішу художню й соціальну функцію – людинознавство. Особливо це стосується тієї сюжетної лінії в романі, яка між часом теперішнім та IX століттям, що вдало переплітаються в цьому романі, переносить нас в окупований Київ, де ведеться боротьба між молодим професором Гордієм Отавою та штурмбанфюрером Шнурре за фрески Софії Київської – двобій представників різних ціннісних орієнтацій, протилежних як життя і смерть.

Вивчаючи епоху Київської Русі, обираючи з неї собі героїв та співрозмовників, носіїв соціальних, історичних і побутових ознак тих давніх часів, автор перш за все говорить про образ Сивоока. „Те, що Загребельному вдався саме цей образ, – писав у своїй статті „Хто звів семибрамні Фіви” Л. Новиченко, – видається мені успіхом принципового значення. Наша художня „старорущина” – з різних, у тому числі й поважних причин, – у глибини тогочасної народної маси та її свідомості досі проникала поволі й нелегко. Якщо схематично поставити поруч близькі з цього погляду постаті каменяра Журейка („Ярослав Мудрий” І. Кочерги), закупа Микули та його доньки Малуші („Святослав” С. Скляренка) й малого „роба” на Русі, полоняника з Візантії, а потім константинопольського і київського митця – Сивоока, то різниця виявиться, без перебільшень, величезною. В „Диві” це – характер, художня повнокровність якого не викликає сумніву, особистість, яка в розумінні психологічної та інтелектуальної висоти виступає гідним партнером найвидатнішого розуму епохи – самого Ярослава” [8, с. 28].

Доцільно також наголосити й на тому, що київського професора Гордія Отаву, який відкрив „власний фронт проти фашизму”, став „на захист святині свого народу перед силою, що переважала його в тисячі й мільйони, може разів” [2, с. 5], слід вважати справжнім героєм свого часу, який на початок Другої світової війни рятував не себе, хоч у нього була така можливість. Він беріг архіви, історичні книги, ікони, що знаходилися в музеях і під час наступу фашистів радянською владою були покинуті напризволяще. Учений дбав за те, щоб все зробили для захисту собору під час військових дій: „...налітали в різні часи на Київ і найперше плюндрували собор Софії, і кожен намагався зітерти його з земної поверхні, але собор стояв уперто, несхитно, вічно, так ніби не будований

був, а виріс із щедрої київської землі...” [5, с. 324]. Він, фізично кволий і абсолютно не здатний до фізичної праці, сам шукав коня для підвозу піску в храм, щоб ним гасити запалювальні бомби, і надривно, з ризиком для власного життя, працював, рятуючи святиню до останнього свого подиху. У такі сумні для Києва часи Гордій Отава „бачив Київ так, ніби хтось тут був уже мертвий: або ж він сам, або й ціле місто, бо ні один, ні другий не приходили на поміч один одному, кожен змагався в самоті” [5, с. 80]. Цей приклад дає нам змогу усвідомити, що збереження міста, збереження Софії Київської і, в решті решт, збереження історичної пам’яті народу – це ті духовні цінності, без яких майбутній розвиток нації неможливий.

Місто в романі автора постає багатоаспектно, як жива істота, яка разом із героями твору живе, переживає, страждає: „Київ ще простягає до них свої руки і ще підтримує їх бодай на духу, підтримує навіть тоді, коли вони вже падають, коли вже несила підвести змучене тіло” [6, с. 80]. Київ відтворює, зберігає та передає послання давніх народів у мистецьких витворах: „А ще стояла там Софія – нерукотворний храм, найбільший і найпрекрасніший у світі, творіння, може, й не людських рук, а божественних...” [5, с. 412]. Людство розвивалося в такий спосіб, що певний історичний проміжок накопичувався досвід людства у містах і передавався у вигляді книг, картин і архітектури.

Отже, Київ – зіграв особливу роль в історії та культурі східного слов’янства. Він без перебільшення є визначним центром давньоруської державності. Практично це втілюється в розбудові християнських величних храмів. Софія Київська – насамперед є символом сакральності східного слов’янства. Вона являє собою уособлення духовно-релігійної першості. Софія – свідок і безпосередній учасник життя Києва протягом багатьох сторіч. Цей храм – унікальне джерело інформації про минуле. Київ для письменника – це святиня, яку не кожен може збагнути й усвідомити. Це місто наділене внутрішньою силою, таємничою трагедією, його вулиці концентрують в собі минуле та сучасне: „...хвилясто здіймалися лагідні київські узвишся, і кожен такий вигин значився дивовижною храмовою спорудою: то Андріївська чудо-церква на краю Старокиївської гори, то, мов повстало з глибини тисячоліття візантійське видиво, Динисівський монастир” [5, с. 74]. Київ – пам’ять історії народу, культури та архітектури.

Особливостями палімпсесту П. Загребельного є те, що він створив когнітивну мапу Києва часів Ярослава Мудрого, часів Великої Вітчизняної війни і 70-х років ХХ століття. Цей палімпсест дає нам, українцям, змогу зрозуміти розвиток нації, її духовних цінностей і потреб, і можливо навіть, що в певний спосіб проектувати майбутнє.

Таким чином, П. Загребельного можна назвати чи не найактивнішим урбаністом, у якого тема міста, попри всі її труднощі, звучить природно й органічно [4, с. 157]. Місто в історичній прозі автора – це завжди топос, де розгортаються події. Топос міста в творах П. Загребельного полягає у визначенні особливостей творення міста як

важливого історично-культурного центру, який є носієм духовних цінностей і традицій. Отже, місто у прозі П. Загребельного виступає не лише історичним та духовним ядром нації, а й образом втілення давнини й сучасності. Воно є хранилищем інформації, культурним кодом, який зберігає в собі та водночас передає із покоління в покоління, що є основою цивілізаційного розвитку людства. Цим проблемам будуть присвячені наші подальші розвідки.

Список використаної літератури

1. Агеєва В. Координати урбаністичного простору / В. Агеєва // Кур'єр Кривбасу. – 2006. – №198. – С. 241 – 247 **2. Бондаренко Ю.** Феномен історичності в романі П. Загребельного „Диво” / Ю. Бондаренко // Дивослово. – 2006. – № 2. – С. 2 – 8 **3. Великий тлумачний словник української мови.** – Х. : Фоліо, 2005. **4. Дончик В. Г.** І тричі праця [Про творчість П. Загребельного] / В. Г. Дончик // Вітчизна. – 1984. – №8. – С. 147 – 154. **5. Загребельний П.** Диво: Роман / П. Загребельний. – Харків : Фоліо, 2007 – 638 с. **6. Загребельний П.** Неложними устами / П. Загребельний. – К. : Радянський письменник, 1981. – 480 с. **7. Савченкова В. М.** Концепции города и урбанизации в западной социологии [Теоретико методологический анализ] / В. М. Савченкова. – Дис. канд. соц. наук.: (22.00.01). – М. : РГБ 2005. – 157с. **8. Сизоненко О.** Мости літературної зрілості / К. Сизоненко. – К.: Знання. – 1974. – 75 с. **9. Фоменко В. Г.** Сучасна урбаністична проза як джерело термінотворення / В. Г. Фоменко // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка Сер.: Філол. наук. – 2006. – Вип 26. – С. 83 – 85.

Красненко О. В. Палімпсест міста в історичній прозі П. Загребельного

У статті розглядається палімпсест міста, яке стає формою життя людства, що продукує розвиток науки та культури. Звертається увага на місто, як носія історичної інформації. Протягом довгого часу урбанізація характеризувалася збільшенням кількості міського населення й територіальним розширенням міст. Науковий рівень дослідження надає чи не найбільший масив знань про місто. Грунтуючись на висновках цілого ряду наукових розвідок, приєднуємося до думки, що у фокус літератури місто потрапляє, починаючи з ХІХ століття. Воно виступає у творах як палімпсест, тло, локус, топос, місце дії, декорація, образ. Місто сприймається як своєрідна художня модель цивілізації.

Місто у прозі П. Загребельного – це місто-палімпсест позатаюваних культурних пластів, своєрідних багатокультурних слідів, які підлягають інтерпретації.

Ключові слова: палімпсест, місто, Софія Київська.

Красненко Е. В. Палимпсест города в исторической прозе П. Загребельного

В статье рассматривается палимпсест города, который становится формой жизни человечества, продуцирует развитие науки и культуры. Обращается внимание на город, как носитель исторической информации. В течение долгого времени урбанизация характеризовалась увеличением городского населения и территориальным расширением городов. Научный уровень исследования предоставляет массив знаний о городе. Основываясь на выводах целого ряда научных исследований, присоединяемся к мнению, что в фокус литературы город попадает начиная с XIX века. Он выступает в произведениях как палимпсест, фон, локус, топос, место действия, декорации, образ. Город воспринимается как своеобразная художественная модель цивилизации.

Город в прозе П. Загребельного – это город-палимпсест культурных пластов, своеобразных мультикультурных следов, подлежащих интерпретации.

Ключевые слова: палимпсест, город, София Киевская.

Krasnenko O. V. Palimpsest of the City in the Historical Prose of P. Zagrebelny

In the article the palimpsest of the city, which is a form of human life, produces the development of science and culture. Attention is drawn to the city as a carrier of historical information. For a long time, urbanization, characterized by an increase of the urban population and territorial expansion of cities. Scientific research provides a level of knowledge regarding the city. Based on the findings of a number of scientific studies, join in the opinion that the city gets the focus of literature since the XIX century. He stands in the works as a palimpsest, background, locus, topos, scene, scenery, image. The city is seen as a kind of artistic model of civilization.

City prose P. Zagrebelniy – a city-palimpsest of cultural layers of unique multicultural traces subject of interpretation.

Key words: palimpsest city Sophia Cathedral.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.13 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Фоменко В. Г.